

Nevoia de cultură antreprenorială în formarea comportamentului economic

Literatura de specialitate se concentrează pe legătura directă între cultura antreprenorială și comportamentul economic, în sensul în care persoanele mai informate cu privire la întreprindere au atât un grad sporit de inițiativă cât și obiceiuri de consum nu doar raționale din punct de vedere economic, ci și mai sustenabile. În plus, contează și sursa acestei educații, deoarece sursele informale pot prezenta informații incomplete sau chiar eronate. În aceste condiții, scopul lucrării a fost acela de a evalua influența pe care o are educația realizată în mod coerent, într-un cadru organizat asupra comportamentului economic. Pentru a atinge aceste obiective, a fost studiat gradul de cunoaștere al indivizilor înainte și după conștientizarea principalelor aspecte referitoare la cultura antreprenorială și integrarea europeană. Cultura antreprenorială este înțeleasă, în prezenta lucrare, ca fiind capacitatea de a crea și a conduce o organizație împreună cu sistemul de reguli și comportamente care subscriu valorilor corespunzătoare sensului organizațional. Conceptul de antreprenariat s-a nuanțat, în timp, de la definiția oferită de J. B. Say (1860) „Antreprenorul scoate resursele economice dintr-un domeniu cu productivitate scăzută și le introduce într-un domeniu cu productivitate ridicată și randament superior” spre microîntreprinzătorul american: ”cineva care-și începe propria sa afacere de proporții mici (nu orice nouă mică afacere este antreprenorială sau reprezentativă pentru acest sistem)”. Ca activitate, antreprenoriatul constă sintetic în identificarea și valorificarea unor oportunități economice. Activitatea antreprenorială este un proces care se derulează în diferite medii și unități de afaceri ce cauzează schimbări în sistemul economic prin inovări realizate de persoanele care valorifică oportunitățile economice, creând valori atât pentru indivizi cât și pentru societate. Nevoia de a cunoaște în mod sistematic această sursă de creștere a competitivității economice este analizată, în lucrarea de față, atât din perspectivă instituțională cât și prin prisma modelării comportamentelor cu ajutorul cunoașterii și informării corecte și suficiente. Autorul consideră că formarea unui comportament economic coerent, subscris valorilor europene, poate fi realizată prin educarea unei culturi antreprenoriale.

Există un context al factorilor de natură instituțională și al celor sociali, de mediu, tehnologici, politici și monoeconomici care conturează și influențează atât cultura cât și mediul antreprenorial. Dintre aceștia, lucrarea urmărește influența cunoașterii și a informației, prin intermediul culturii antreprenoriale, asupra formării comportamentului economic corespunzător realizării convergenței și durabilității proiectului UE.

Se consideră a fi influențe pozitive în ceea ce privește valorizarea culturii antreprenoriale trei tipuri de factori: cei de natură legislativ-normativă, cei sociali și cei financiari, prin sinergia cărora se poate crea un cadru normal de desfășurare a activității antreprenoriale. De asemenea, se pot evidenția și factori care influențează negativ percepția despre oportunitatea inițierii și conducerii unei întreprinderi, ca lipsa cercetării sau a concordanței dintre nevoile mediului antreprenorial și instituțiile de reglementare și control, deficiențele educației antreprenoriale și elemente de natură fiscală.

Există multe lucruri de îmbunătățit la cultura antreprenorială în România. În primul rând, nu putem construi o economie durabilă fără un sentiment de bunăstare al cetățenilor. Premisa lucrării este impactul pozitiv al conștientizării, prin informație și crearea de cunoaștere asupra comportamentului economic sustenabil pentru a subscrie proiectului european.

”Păstrăm speranța unei Uniuni Europene caracterizată de inovație și excelență, utilizarea sustenabilă a resurselor naturale, instituții eficiente, centralizate și reevaluate mai ales sub raport fiscal. Însă nu ne permitem să creăm o uniune așa cum ne dorim, dacă nu avem sentimentul justiției.” (Gil-Aluja, 2014)

Componenta instituțională a oricărui sistem se consideră a fi o structură perfectibilă, ca factor important al dezvoltării economice și sociale (Aurel Iancu). Marshall consideră aceste obiceiuri și instituții, pe cât sunt de importante pentru societatea umană, pe atât sunt de supuse la schimbare. Transformările pe care le-au traversat economiile central și est europene și greșelile pe care acestea le-au făcut, au demonstrat rolul și importanța instituțiilor în ceea ce privește dezvoltarea. Deși instituțiile sunt foarte importante, suntem incapabili să cuprindem sintetic posibilitățile operării instituționale. Este necesar un set de reguli și obligații urmărite de puterea publică și societatea civilă căci, fără un sistem de reguli am avea anarhie, un mediu neatractiv pentru afaceri sau pentru existența socială și, în cele din urmă, biologică. Ca și concept, instituție înseamnă o serie de drepturi și obligații formalizate cum sunt, de exemplu, dreptul de proprietate, contractele, autoritatea statului sau neformalizate - obligațiile familiale.

Problema pe care o analizează lucrarea, în condițiile în care aceste structuri se lovesc adesea de opoziția tendințelor informale, este modul în care poate fi depășită această frână în crearea unui mediu antreprenorial sănătos pentru susținerea convergenței și sincronizării.

Este importantă susținerea proiectului european de către cetățenii Europei în condițiile în care, adesea, în spațiul unic s-au manifestat tensiuni economice, sociale și politice. Această stare de fapt, accentuată după criza datoriilor suverane, care ridică următoarele întrebări: Cum poate fi susținut proiectul european de către europeni? Care este legătura între conștientizarea scopului comun, prin informare și crearea de cunoaștere și euroscepticismul celor cărora li se solicită un efort de integrare? Pot instituțiile să modeleze un comportament individual și colectiv în acord cu valorile validate de majoritatea cetățenilor europeni?

În acest context, se consideră că educarea populației reprezintă o a doua cale, justificată și de dorit în vederea transferării regulilor informale. Prin acestea se urmărește alinierea comportamentelor individuale unui sistem de valori care să subscrie valorilor, principiilor și scopurilor UE. Doar într-o astfel de manieră care combină regulile formale cu cele informale se poate garanta performanța instituțiilor.

Lucrarea dorește să analizeze posibilitățile prin care se poate modela (cu sensul de "a educa") comportamentul european în ceea ce-i privește pe antreprenorii români. Acesta interesează, în primul rând, ca manifestare individuală exterioară a unui act decizional în acord cu un sistem de valori. În al doilea rând, interesează căile de adaptare a comportamentelor economice la un sistem de reguli, norme, legi, obiceiuri sociale. Nevoile de solidaritate, apreciere, cunoaștere, recunoaștere socială a valorilor, șansa la trai decent, necesită un sprijin instituțional atât formal cât și informal. Conform Bicchieri et.al¹ (2006) doar existența unei preferințe condiționale pentru conformitate în combinație cu încrederea că și ceilalți se vor conforma poate produce o congruență între convingerile normative și comportament. Pentru aceasta, se consideră necesar ca instituțiile trebuie să fie caracterizate de: reguli clare și constante, eradicarea corupției, educație de calitate pentru toți.

Deopotrivă, se consideră că instituțiile, formale și nonformale sunt cea mai importantă metodă de a subscrie scopului integrării, comportamentele individuale și/sau colective.

Lucrarea analizează percepția indivizilor referitoare la Proiectul Uniunii Europene, modul de a se poziționa în raport cu aceasta și modul în care indivizii subscriu alegerile unui sistem de valori care se suprapune parțial sau total valorilor Lisabona. Se formulează ipoteze referitoare la impactul asupra comportamentelor individuale pe care îl pot avea instituțiile formale: legi, organisme, organizații, sistemul de educație și învățământ prin furnizarea de informație și crearea de cunoaștere în legătură cu UE.

Se consideră utile ca instrument de cercetare, premisele teoretice ale instituționalismului istoric. De asemenea, piramida nivelurilor logice și aparatul teoretic asociat evidențiază impactul modificărilor calitative la niveluri superioare sau a celor cantitative la același palier al organizării sistemului asupra modificării comportamentelor. Un alt aspect referitor la eficiența pârgiilor instituționale formale, derivat din teoria sistemelor complexe și din teoria negocierii conflictelor și medierii este reprezentat de importanța cunoașterii și asumării scopului validat prin consens de către elementele sistemului deschis.

Pentru a cerceta gradul de informare și de cunoaștere a culturii antreprenoriale dar și a principalelor aspecte ale procesului integrării Europene, s-au intervievat un număr de 400 studenți ai Universității "Politehnica" din București. Pentru a asigura un cadru omogen de cercetare și pentru a putea sistematiza și prezenta datele, la o perioadă de două săptămâni după încheierea interviurilor s-a aplicat un chestionar statistic unui număr de 275 studenți, diferiți de cei care au participat la interviuri, ai aceleiași universități cu profil tehnic. Se cunoaște faptul că, în cadrul facultăților unde s-au desfășurat interviurile și aplicat chestionarele, până la momentul cercetării nu exista în curricula universitară vreun curs de integrare europeană sau de informare referitoare la UE dar există cursuri de cultură economică și antreprenorială. Premisele cercetării statistice au fost:

¹ Bicchieri, Cristina and Muldoon, Ryan, "Social Norms", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/social-norms/>>.

1. Orice societate umană este descrisă de valorile cărora își subscie comportamentele și orientată de acțiunea elitelor, care sunt modele ce atrag după ele conștiința colectivă. Aceste modele reprezintă de fapt repere, reprezentări ale succesului social contemporan: economic-financiar, estetic-artistic-cultural, tehnic-intelectual. Modelarea comportamentului viitorilor reprezentanți ai acestor medii, atrage după sine modificarea comportamentelor celorlalți membri ai societății prin procesul de mimetism social;

2. Un input calitativ în ceea ce privește informarea și crearea de cunoaștere într-o perioadă de formare în cadrul sistemului de învățământ superior poate influența negativ înclinația spre euro-scepticism și în mod pozitiv decizia asumată de susținere a procesului integrării.

În baza interview-urilor și din sistematizarea chestionarelor statistice se pot sintetiza aspecte referitoare la: 1. percepția referitoare la activitatea antreprenorială în cadrul UE; 2. poziția față de procesul integrării și UE; 3. nevoile resimțite în raport cu cadrul comunitar, soluții de rezolvare a problemelor și sprijin pentru proiectul comun al UE.

Etape empirică, a sondării opiniei prin intermediul interviurilor de grup și individuale, s-a desfășurat pe o perioadă de o lună în campusul Universității Politehnica din București.

1. Gradul de cunoaștere și percepția românilor referitoare la UE;

Referitor la modul în care este perceput proiectul comun, toate persoanele intervievate au recunoscut că au o idee vagă despre ce este Uniunea Europeană și că nu ar putea să cuprindă, în maximum zece propoziții, acest concept. Răspunsul cel mai frecvent întâlnit a fost "Uniunea Europeană este un set de reguli pe care trebuie să le respectăm". În cadrul interviurilor, toți respondenții au recunoscut apartenența României la Uniunea Europeană. Doar 10% dintre cei intervievați au făcut o distincție clară între zona Euro, spațiul Schengen și piața unică iar 9% au recunoscut corect apartenența României la aceste criterii.

Majoritatea respondenților au exprimat cel puțin un comportament individual sau/și capacitate în legătură cu Uniunea Europeană, cel mai frecvent răspuns fiind: "Plătim mai mult atunci când cumpărăm" dar și "avem posibilitatea să mergem liberi prin Europa". Deși întrebările au fost formulate cu specific individual, peste 80% din răspunsuri au fost formulate la plural, acest aspect indicând un sentiment de apartenență la o entitate colectivă distinctă de Uniunea Europeană.

Fiindu-le prezentat succint sistemul de valori europene instituite prin Tratatul de la Lisabona, 90% dintre intervievați au recunoscut cel puțin 5 componente în propriul sistem de valori, deși doar 40% au recunoscut, în aceste condiții, apartenența proprie la Uniunea Europeană. În plus, acest aspect a derivat dintr-un proces cognitiv de deducere a faptului că, "dacă suntem români și România a aderat la Uniunea Europeană, atunci suntem europeni". Doar 7 respondenți au răspuns direct, implicând o componentă de identitate personală: "Sigur că sunt european."

S-a sesizat un aspect, referitor la moneda euro, care este percepută ca un mijloc normal de referință și schimb, și se consideră că această componentă identitară i-a determinat pe cei 60% dintre intervievați să ezite în ceea ce privește încadrarea României la Uniunea Monetară. De asemenea, se consideră că libertatea circulației persoanelor a fost una din cauzele principale pentru care respondenții au legat România de Spațiul Schengen.

Motivația preferată de participanții la interviu pentru percepția cognitivă deficitară în legătură cu Uniunea Europeană, a fost lipsa utilizării capacității de a avea un anumit comportament european, respectiv de a călători în spațiul european.

În baza prelucrării chestionarului statistic, referitor la gradul de cunoaștere al aspectelor de bază referitoare la UE, existent în mediul universitar, se remarcă o proporție de 74% a celor care recunosc trei și mai mult de trei obiective statuate de UE. Doar cinci respondenți au recunoscut toate scopurile pentru care Uniunea Europeană își autojustifică existența. 62% dintre chestionați au considerat corect scopul "creării cadrului necesar cooperării practice între țările europene", 45% au recunoscut ca scop "menținerea și extinderea păcii între statele sale membre", 30% au agreat ca scop "promovarea solidarității economice și sociale". Într-o proporție egală, 21% au recunoscut corect "asigurarea securității cetățenilor europeni" și "păstrarea identității și diversității europene în contextul globalizării", pe ultimul loc, 11%, situându-se "popularizarea valorilor europene comune". 79% dintre respondenți au recunoscut corect condițiile de aderare la Uniunea Europeană, în timp ce 7% nu au știut

să răspundă la această întrebare. În ceea ce privește cunoașterea numărului statelor membre la Uniunea Europeană, doar 40% dintre respondenți au răspuns corect. 34% consideră că Uniunea Europeană este compusă din 27 de state membre iar un număr de 34 de respondenți, respectiv 12% din eșantion, nu cunosc răspunsul la această întrebare. Condiția de aderare la Uniunea Europeană este cunoscută în proporție de 28%. Dintre respondenți, 17% consideră că, pentru a adera este necesară aprobarea majorității extinse a statelor membre iar 54% consideră corect răspunsul: ”este necesară aprobarea majorității statelor membre dar nu se poate admite fără acordul membrilor fondatori”. Legat de capacitatea de absorbție a Uniunii Europene înainte de fiecare extindere, doar un număr de 141 de respondenți au ales răspunsul corect iar o proporție de 24,4% nu cunoaște răspunsul la această întrebare. Recunoașterea trăsăturilor care ilustrează rolul Uniunii la nivel global, în funcție de recunoașterea a cel puțin două aspecte care înfățișează poziția publică oficială a UE, s-a realizat în proporție de 13%, doar 3% recunoscând trei răspunsuri din cele 5 variante corecte și posibile.

Se recunoaște, în proporție de 33% dezvoltarea cooperării militare în vederea misiunilor de menținere a păcii și în proporție de 32% este considerat corect rolul Uniunii ca fiind unul dintre cei mai importanți actori din domeniul comercial care cooperează pentru asigurarea unui comerț liber în cadrul OMC. Un procent de 22% a recunoscut structura politică de negocieri comerciale și destinată îmbunătățirii imaginii internaționale a UE în timp ce mai puțin de 3% au recunoscut rolul Uniunii în ceea ce privește promovarea modelului European în alte părți ale lumii prin politici de dezvoltare, preferințe comerciale, promovarea drepturilor omului, etc.

În ceea ce privește percepția referitoare la legătura dintre extinderea Uniunii Europene și scopul de a întări și stabili democrația și securitatea în Europa, 49% dintre respondenți consideră că aceasta există, într-o oarecare măsură pe care aceștia nu o resimt personal. Un număr de 91 de răspunsuri au confirmat această afirmație, în timp ce 3% consideră că nu există nici un adevăr în aceasta. Dintre chestionați, 10% nu se pot poziționa deoarece nu au argumente suficiente pentru a susține o opinie iar 4% dintre respondenți nu au știut să răspundă sau nu au vrut să răspundă la această întrebare. Dintre aspectele importante legate de Piața Unică, niciun respondent nu a recunoscut toate posibilitățile, 2% din respondenți au recunoscut trei aspecte, în timp ce 98% au recunoscut doar două sau mai puțin de două elemente. 13% recunosc că Piața Unică este una dintre cele mai importante realizări ale Uniunii Europene. 23% recunosc ca fiind plauzibil și important faptul că, între statele membre au fost eliminate, în mod treptat, restricțiile privitoare la comerț și libera concurență ceea ce a contribuit la creșterea standardelor de viață. 33% recunosc faptul că Piața Unică nu a devenit încă o economie unică iar 36% consideră că motivul principal care a determinat întărirea legislației financiare a fost criza financiară din 2008 și 2009.

Referitor la încadrarea României în cadrul Uniunii Europene, 96,7% dintre respondenți cunosc faptul că România este stat membru al Uniunii Europene, 3 respondenți nu consideră corect acest răspuns și un singur respondent afirmă că nu cunoaște răspunsul la această întrebare. Un procent de 24% a încadrat România ca aparținând Spațiului Schengen, în condițiile în care 62% dintre respondenți au răspuns corect. Un procent de 8% nu au știut răspunsul la această întrebare iar 6% nu au răspuns deloc la aceasta. România a fost inclusă în Uniunea Monetară de 20% dintre respondenți, în timp ce 41% nu au știut răspunsul la această întrebare și 10% au refuzat să răspundă. 36% consideră că România face parte din Piața Unică, 12% consideră că România nu face parte din această categorie iar 43% nu știu răspunsul la această întrebare, restul de 9% refuzând să răspundă. Un alt aspect important care poate contribui la clarificarea gradului de cunoaștere a principalelor aspecte referitoare la relația România - Uniunea Europeană este faptul că doar 12% au încadrat corect în funcție de toate criteriile chestionate.

Sondajul a relevat și modul în care subiecții percep valorile promovate de Uniunea Europeană și felul în care sistemul individual de valori se suprapune valorilor comune. Respondenții au fost, în proporție de 26% de acord cu faptul că Uniunea Europeană își dorește să promoveze valorile umaniste și progresiste și să garanteze că omenirea este beneficiarul și nu victima schimbărilor majore care au loc la nivel global. Un procent de 41% a fost oarecum de acord, 16% nu a fost de acord în totalitate, 7% consideră că nu este deloc adevărată această afirmație iar 10% dintre respondenți nu au știut sau nu au dorit să răspundă la această întrebare. Cea mai mare parte a respondenților, în proporție de 45,1% nu sunt de acord cu afirmația că nevoile cetățenilor pot fi satisfăcute doar prin intermediul mecanismelor de piață și prin intermediul acțiunilor unilaterale ale unor țări, în condițiile în care 8,7% din respondenți consideră corectă această afirmație, 29% sunt oarecum de acord cu acest punct de vedere iar 17,2% nu au un punct de vedere sau refuză să răspundă la întrebare.

Valorile promovate de Uniunea Europeană sunt, în ordinea descrescătoare a frecvenței recunoașterii acestor valori de către respondenți ca aparținând spațiului comunitar: democrația, drepturile omului, pacea, solidaritatea socială, respectarea diversității culturale, dreptul la un mediu curat și protejat, toleranța, libertatea întreprinderii și distribuirea echitabilă a roadelor creșterii economice (cu frecvențe egale), îmbinarea armonioasă a tradiției cu progresul și familia (cu frecvențe egale). 20% dintre respondenți au identificat mai mult de jumătate din valorile europene statuate prin Tratatul de la Lisabona iar 6% nu au recunoscut nici o valoare din cele 11. Pe primul loc în cadrul sistemului personal de valori, pe care subiecții le recunosc ca aparținând atât lor cât și celorlalți europeni s-a situat familia, urmată de pace și de democrație. În ceea ce privește componenta identitară și sentimentul de merit și apartenență la un cadru comun extins, cele mai importante elemente care pot determina propria definire ca europene sunt, în ordinea importanței: instituțiile comune, cultura, piața comună urmate de valorile asemănătoare și de drapelul și imnul european. 35% dintre respondenți se consideră buni europeni în condițiile în care 60% nu și-au pus niciodată această problemă. Comparând aceste rezultate cu rezultatele Eurobarometer 2014², se poate regăsi o asemănare (mai sceptică în ceea ce privește rezultatele sondajului condus la "Politehnica") între opinia chestionaților și cea a românilor în general în ceea ce privește sentimentul de apartenență la Uniunea Europeană. De asemenea, se pot evidenția asemănări în ceea ce privește valorile cele mai importante ale respondenților și rezultatele Eurobarometer 2012³ referitoare la europeni atât la nivel personal cât și în ceea ce privește valorile comune.

Pentru verificarea sincerității și asumării sistemului personal de valori s-au emis un număr de întrebări cu răspuns alternativ. Sistematizarea și compararea acestora a condus la concluzia că, cel puțin în cazul acestei cercetări statistice, se verifică ipoteza asemănării valorilor individuale cu cele europene. 66% dintre respondenți preferă accesul corect și complet la cultură și cunoaștere chiar dacă veniturile lor vor fi inferioare mediei Uniunii Europene în timp ce 27% preferă venituri superioare mediei UE în condițiile unui acces restricționat la informare și cunoaștere iar 7% au refuzat să aleagă o variantă. Consumul de produse culturale, informații și cunoaștere în lipsa consumului de produse de lux este preferat, în procent de 74,5% consumului ostentativ însoțit lipsa produselor culturale (18%), în timp ce 7,5% dintre chestionați nu au putut să aleagă. O pondere de 73% preferă să trăiască într-un mediu curat, chiar dacă veniturile vor fi sub media veniturilor din Uniunea Europeană, în timp ce 20% vor prefera să aibă venituri mari, chiar dacă va exista un grad mare de poluare a mediului înconjurător. Și la această alegere, un procent de 7% s-a abținut să răspundă. În legătură cu opinia referitoare la solidaritatea socială, 84% preferă echitatea în condițiile în care 10% preferă eficiența iar 6% se abțin. 88,73% dintre respondenți preferă un climat de pace și securitate chiar dacă nu vor avea venituri superioare mediei UE, 7,27% se abțin iar 4% preferă venituri mari chiar dacă va crește criminalitatea și, eventual va fi război. Un climat democratic sănătos este preferat în proporție de 84%, în timp ce 9% preferă veniturile mari chiar dacă nu vor avea drept de vot sau dacă va exista o corupție din ce în ce mai mare. Și în acest caz, există un procent de 7% care se abține de la a alege un răspuns.

Un aspect important care s-a putut extrage prin intermediul acestui sondaj de opinie a fost că, principala dificultate în raport cu recunoașterea și adoptarea comportamentelor care să susțină valorile comune este, în proporție de 22%, lipsa de comunicare din partea instituțiilor responsabile, lipsa de interes personal (17%), lipsa experiențelor directe, de a călători, de exemplu, în alte țări ale Uniunii Europene (16%), lipsa accesului la informații credibile (15%) și deficiențele sistemului educațional (15%), surplusul de informații și dificultatea de a sorta informațiile relevante (9,5%), informația viciată calitativ (5,5%).

2) Poziționarea în raport cu procesul integrării

În cadrul interviurilor referitoare la integrarea României în Uniunea Europeană apare din nou premisa neidentificării contextului național cu cel comunitar. Urmărirea politicilor de convergență este resimțită ca un aspect pozitiv. Afirmările care au stat la baza sintetizării acestei informații au fost extrase înainte de a li se explica succint respondenților motivația politicilor economice și sociale ale UE. Răspunsurile conțin premisa pozitivă a procesului de integrare, de a ajunge la același nivel economic, social cu UE. După prezentarea sensului integrării și a metodelor de realizare a acesteia, a fost considerată, de majoritatea respondenților, ca fiind asumată ca proces subscris unui sens perceput a fi benefic pentru majoritatea respondenților. Sinteza celor 277 de răspunsuri asemănătoare este: " Nu cunoaștem exact

² http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb82/eb82_first_en.pdf

³ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_value_en.pdf

ce este Uniunea Europeană pentru că nu am călătorit în acel spațiu dar știm totuși că ni se permite circulația liberă. Știm că prețurile din România sunt mai mari în această perioadă pentru ca să ne fie bine, ajungând la nivelul UE.”

Un alt aspect extras din discuțiile de clarificare a poziției față de procesul integrării a fost iterarea dificultății accesului la informații, care pare a fi principala cauză pentru:

- 1) deficiențele în a argumenta și/sau a se poziționa în legătură cu proiectul comun, a recunoaște sau adopta un comportament corespunzător;
- 2) diferențierea între apartenența locală (națională) și cea europeană;
- 3) recunoașterea vulnerabilității, a lipsei de putere și a le resimți ca efecte negative în legătură directă cu lipsa de informare.

Efectele în plan economic ale aspectelor divergente România, spațiul comun, referitoare la consum, sunt resimțite mai puțin (28% vs 72%) decât efectele în plan cultural, sau social (18% vs. 82%). În cadrul interviurilor s-au condus două debate-uri: consum de bunuri și servicii versus acces la informație și cunoaștere; eficiență versus echitate.

Din acestea, s-au putut extrage convergențe de opinie în ceea ce privește presiunea corupției asupra procesului integrării, cu referiri tranșante la reprezentarea politică națională, la administrația publică locală. Lipsa de disciplină, de ordine și inițiativă civilă au fost explicate prin deficiențele asociate sistemului de învățământ și a ofertei ridicate a canalelor mass-media cu produse denumite de studenți ”sub-culturale”. S-au reținut ca relevante pentru această lucrare, următoarele opinii aprobate majoritar de colectivitatea studiată:

1. Dorim să știm, să cunoaștem și nu înțelegem de ce, pe toate canalele TV se promovează incultura, nonvalorile și societatea de consum.
2. Presupunem că acolo (în Uniunea Europeană) este altfel: se promovează valorile, cultura, consumul responsabil.
3. Dacă ar fi să alegem între venituri ridicate utilizate pentru consum ostentativ, lipsiți de informare și cunoaștere (inculți) și venituri medii însoțite de un cadru cultural corespunzător așteptărilor noastre, atunci vom alege a doua variantă.
4. Avem nevoie de suflet!
5. Nu de sărăcie ne-am săturat, ci de prostie!
6. Considerăm că principalul neajuns al faptului că nu suntem integrați este dezinformarea în masă. Mâncarea o putem discerne și putem să decidem cu ce ne hrănim. ”Lăturile informaționale” sunt mult mai greu de cernut.

Autoevaluarea gradului de cunoaștere al procesului integrării României la UE a dat ca rezultat un grad de încredere asemănător cu cel de neîncredere, 48% dintre respondenții chestionarelor recunoscând că pot cuprinde, în maximum zece propoziții, semnificația fenomenului, 44% negând, cu un procent de 8% care s-a abținut să răspundă. Interesul, într-o oarecare măsură, referitor la cunoașterea aspectelor importante legate de Uniunea Europeană, se datorează faptului că respondenții consideră că sunt afectați de creșterea prețurilor în condițiile unor venituri mult sub nivelul mediu al Uniunii Europene (22,8%), datorită faptului că beneficiază de libertate de circulație în spațiul european (24%) sau că își pot găsi un loc de muncă oriunde în Spațiul Unic.

Respondenții consideră că principalul avantaj al aderării României la Uniunea Europeană este libertatea circulației persoanelor, urmată de accesul la piața unică de desfacere a produselor și serviciilor și de eliminarea taxelor vamale. Principalul dezavantaj recunoscut de studenții chestionați a fost creșterea prețurilor la utilități și alte bunuri și servicii din cauza directivelor europene, corupției de la nivel local, care deturneză fondurile europene sau acordurilor cu FMI și Banca Mondială.

Respondenții sunt dispuși să accepte aspectele negative referitoare la scăderea temporară a bunăstării proprii și pot considera acest lucru normal, chiar pozitiv doar dacă, în cele din urmă, românii vor avea

venituri medii cel puțin la nivelul Uniunii Europene (47%), doar dacă se va elimina corupția (24%), doar dacă pacea și securitatea vor fi asigurate (15%), doar dacă se va menține libertatea circulației persoanelor în spațiul european. 2% ar accepta necondiționat procesul integrării și un procent de 4% nu este de acord cu aderarea României la UE și cu procesul integrării. Principala dificultate iterată în legătură cu argumentarea și poziționarea în raport cu procesul integrării este, și de această dată, lipsa de comunicare din partea instituțiilor responsabile (21%). Lipsa experiențelor directe este a doua cauză a necunoașterii semnificației procesului integrării, ea fiind marcată de 20% dintre respondenți, urmată de lipsa accesului la informații credibile (15%), surplusul de informații și dificultatea de a sorta informații relevante (13%), deficiențele sistemului educațional (12%), lipsa de interes personal (11%), informarea viciată calitativ (7%) și alte cauze (1%).

În proporție de 69%, respondenții consideră că sunt cetățeni europeni și că pot decide soarta Uniunii Europene prin intermediul votului democratic, implicit deciziile referitoare la parcursul procesului de integrare. Acest rezultat se suprapune parțial, rezultatelor Eurobarometer Survey 2014⁴ referitoare la sentimentul de cetățenie europeană. Totuși, în proporție de 23%, chestionații declară fie că aceste decizii sunt independente de voința lor sau că nu știu (8%). În condițiile în care o pondere de 36% dintre chestionați nu face nici o diferență între apartenența națională și cea europeană, restul respondenților fac o distincție din cauza: insuficienței informării (23%), veniturilor insuficiente (19%), necunoașterii valorilor europene ca fi asemănătoare valorilor naționale (11%), neadaptării propriilor comportamente la valorile acceptate la nivel european (7%), insuficienței pregătirii (4%).

Vulnerabilitatea și lipsa de putere de decizie resimțite referitoare la procesul integrării este asociată direct de la cel mai important la cel mai puțin important cu: lipsa accesului la informații credibile, lipsa de informații, lipsa de interes, informarea viciată calitativ, surplusul de informații și dificultatea de a sorta informațiile relevante, corupția și vicierea procesului democratic, lipsa generalizată de cultură și promovarea degringoladei și derizoriului pe toate canalele de comunicare în masă. De asemenea, există o pondere de 5%, care nu simte vulnerabilitate sau lipsă de putere de decizie în niciun fel.

3) Nevoile resimțite în raport cu cadrul comunitar și soluții de combatere a problemelor și sprijin pentru proiectul comun al UE

Așteptările referitoare la misiunea UE în raport cu nevoile resimțite la nivel individual se concentrează în jurul ideilor de: cadru instituțional, recunoaștere a capitalului uman român atât pe teritoriul României cât și în restul Uniunii Europene, simplificarea procedurilor de accesare a fondurilor europene, sprijin tehnocrat și instituțional pentru lupta împotriva corupției. De asemenea, în cadrul discuțiilor de grup, s-au cristalizat mai întâi, apoi s-au votat și ierarhizat, drepturile și beneficiile așteptate în relația cu UE. În ordine descrescătoare, acestea sunt, sintetic: dreptul de a fi considerați buni europeni; dreptul de a avea acces la bunăstare, la o calitate a vieții înțeleasă ca decență materială însoțită de calitate umană; natura are dreptul de a fi protejată; dreptul de a fi informați corect și complet despre avantajele și dezavantajele spațiului comunitar; dreptul la reciprocitate în ceea ce privește comportamentul european la nivel economic, social, politic și cultural.

Aplicarea chestionarelor a reliefat următoarea ierarhizare a drepturilor respondenților în raport cu UE: I. dreptul de a fi informat cu privire la sensul Uniunii Europene și avantajele și dezavantajele ce decurg din procesul integrării; II. dreptul de a avea acces la decență materială și promovarea elitelor, a cunoașterii și a culturii; III. dreptul la reciprocitate în ceea ce privește comportamentul european la nivel economic, social, politic și cultural; IV. dreptul de a avea un mediu nepoluat; V. dreptul de a fi considerați buni europeni.

De asemenea, se poate evidenția și o clasificare ordinală a obligațiilor pe care respondenții le recunosc și consideră că respectarea lor este justificată: I. toleranța și nediscriminarea pe criterii sexuale, religioase, de apartenență etnică; II. plata taxelor și impozitelor și susținerea bugetului european; III. respectarea legislației comunitare; IV. respectarea și protejarea mediului înconjurător; V. subscrierea comportamentelor la valorile comunitare.

Chestionarele au sistematizat opiniile legate de misiunea cea mai importantă a Uniunii în raport cu nevoile individuale, astfel: I. promovarea unei societăți care să susțină valoarea umană, cultura și civilizația; II. sprijin împotriva corupției; III. stabilirea unui cadru instituțional adecvat; IV. să asigure

⁴ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb82/eb82_first_en.pdf

pacea și securitatea; V. să elimine corupția atât la nivel național cât și la nivel european; VI. simplificarea procedurilor de accesare a fondurilor europene; VII. recunoașterea reală a capitalului uman român în spațiul comunitar; VIII. promovarea unei societăți care să susțină bunăstarea materială.

Întrebările referitoare la căile prin care participanții la interviuri au accesat cunoașterea conceptului Uniunea Europeană au fost familia, mentorii (modele), lecturile, prietenii, școala. Modalitățile prin care aceștia consideră că se poate modela un comportament subscris valorilor europene sunt, în ordinea preferințelor: sistemul de învățământ, mass media, modelele instituționale și culturale, schimburile de experiență directă (Erasmus) și rețelele de socializare (au fost propuse chiar denumirea unor rețele care să-i cuprindă pe prietenii din zona Euro: Euronet sau Eurobook).

Aplicarea chestionarelor statistice a ierarhizat următoarele căi ale cunoașterii despre Europa: I. internet și alte rețele de socializare; II. mass media; III. școala și universitatea; IV. familia; V. experiențele directe în spațiul comunitar, peste granițele țării; VI. cărți și documentare academică; VII. grupurile de prieteni și cunoștințe; VIII. altele.

S-a iterat importanța suportului și cadrului instituțional adecvat educării dar și susținerii comportamentelor subscrise valorilor europene, prin exprimări precum: ”Dorim să facem alegeri referitoare la consum responsabil social și ecologic, la informație și cultură, la inițiativă antreprenorială, însă trebuie să avem și un cadru adecvat acestora. De exemplu, transport în comun decent, finalizarea procesului de reciclare a deșeurilor pe care le sortăm, apă curentă curată la robinet, produse culturale în masă la care să avem acces, facilitarea accesării fondurilor europene, etc.”

Sondajul statistic de opinie a sistematizat, referitor la ce consideră respondenții că ar trebui întreprins la nivel european pentru a reduce decalajele între România și UE, în ordine, următoarele: I. sprijinul specialiștilor europeni și al instituțiilor europene pentru lupta împotriva corupției, II. educarea populației pentru a susține procesul integrării, III. simplificarea procedurilor de accesare a fondurilor europene, IV. stabilirea ”regulilor jocului” în mod unitar pentru toate statele membre ale Uniunii, V. adoptarea unei monede unice pentru toate statele membre, VI. adoptarea unei monede unice și colectarea taxelor și impozitelor la nivelul UE, VII. alte răspunsuri spontane.

În ceea ce privește cele mai importante căi de modelare a comportamentelor subscrise valorilor europene, învățământul se remarcă ca modalitate principală, fiind urmat de: schimburile culturale și experiențele directe, legi și instituții publice, mass media, rețele de socializare și internet, ș.a.

Ultimul aspect referitor la demonstrarea rolului cunoașterii în modelarea comportamentelor europene pe care îl prezintă lucrarea este faptul că, în proporție de 34%, respondenții consideră că economia României va ajunge din urmă nivelul Uniunii Europene în următorii 30 de ani. Din aceștia, 20% cunosc mai mult de trei obiective urmărite de proiectul comun, față de cei 25% care cunosc același lucru din totalul populației de sondaj. 84,04% dintre euro-optimiști cunosc condiția de aderare față de 79% dintre cei care cunosc același fapt, raportați la populația totală de sondaj. 40,42% față de 40% cunosc că UE are 28 de state membre, 28,53% față de 28% cunosc faptul că fiecare tratat ce admite un nou membru necesită aprobarea în unanimitate a tuturor statelor membre iar 61,7% în raport cu 51% cunosc faptul că, înaintea fiecărei extinderi, UE trebuie să evalueze propria capacitate de absorbție. În ceea ce privește apartenența României la Uniunea Europeană, 96% față de 96,7% cunosc acest lucru iar 20,21% față de 12% încadrează corect România în structurile europene. Mai mult de jumătate din valorile europene sunt recunoscute de 20,21% din cei care privesc optimist procesul de convergență și sincronizare la egalitate cu cei 20% din populația generală de sondaj. În schimb, în ceea ce privește încrederea în puterea de decizie conferită de dreptul de a fi cetățean european, se regăsește o pondere de 78,72% față de 68,7%. Deopotrivă, cei care au încredere în viitorul comun se consideră buni europeni în proporție de 45,71% față de cei 35% din populația generală.

4) Instituțiile și rolul educației în modelarea comportamentului european

Revenind la concepte și la instituțiile care trebuie să susțină, să modeleze și să conțină comportamentul european.

Studiind literatura care a reiterat și consacrat rolul instituțiilor în toate domeniile activității umane, am ales instituționalismul istoric ca cel mai util instrument pentru scopul acestei lucrări.

Definind componenta instituțională ca o structură perfectibilă a oricărui sistem, ce devine, totodată, factor important al dezvoltării economice și sociale, acest concept cuprinde atât structurile formale cât

și tendințele informale. Structurile formale se consideră a fi un set de reguli și obligații contractate social și manifestate prin actul politic înapoi spre social, economic, cultural, biologic, etc. Instituțiile informale apar sub forma legăturilor care apar în orice manifestare a activității umane și sunt directe, neintermediate.

Necesitatea instituirii și a operării în baza acestor reguli formale și informale derivă din necesitatea de menținere, perpetuare și proliferare a sistemelor viabile având un sens determinabil.

De asemenea, stabilitatea se obține în tandem cu adaptabilitatea instituțională deoarece scopul este urmărit de sistemul în sine care e format din părți și din relațiile dintre acestea și operează atât endogen cât și în exterior.

Prin intermediul acestui cadru conceptual lucrarea dorește să sublinieze rolul instituțiilor în ceea ce privește susținerea proiectului Uniunii Europene, prin două pârghii: 1) educarea comportamentelor care să susțină convergența și sustenabilitatea; 2) cadrul instituțiilor formale care să susțină, regleze și să permită manifestarea comportamentelor orientate spre sensul comun.

Pe scurt, misiunea instituțiilor formale este de a răspunde și de a disemina informațiile referitoare la aceste întrebări: Ce este Uniunea Europeană? Care este misiunea, scopul său? Ce trebuie întreprins pentru a atinge acest scop? Însă, pentru a accesa schimbarea viabilă trebuie clarificate scopurile comune, înțelese nevoile esențiale și importante pe care sistemul le va satisface în condițiile respectării individualității (specificului) fiecărui membru și educarea relațiilor către sens.

Prezentată în extenso într-o lucrare anterioară, ideea urmăririi conștiente a unui scop (sens) agreat comun care satisface nevoile părților face diferența între un sistem viabil și unul vulnerabil. Prin această afirmație se includ experiențele pozitive din ultima decadă referitoare la studiul sistemelor complexe deschise, reevaluarea sistemelor disfuncționale și teoria congruenței nivelurilor logice. În scopul educării structurilor informale cu ajutorul instituțiilor formale, se propune o metodă de a cunoaște, înțelege cauza și diminua tensiunile din orice sistem socio-economic. Aceste etape descriu un proces cognitiv pentru analiza sistemului Uniunii Europene, atât în ceea ce privește componentele sale cât și relațiile dintre state, cetățeni, exterior.

Din perspectiva acestei lucrări, educarea relațiilor europene are ca principal instrument informarea și crearea de cunoaștere în ceea ce privește modelul european. El apare ca aserțiunea valorilor majorității: patrimoniu cultural bogat, drepturile omului, solidaritate socială, libertatea activității economice, distribuția echitabilă a veniturilor, mediu curat, diversitate culturală, lingvistică și religioasă și o îmbinare armonioasă între tradiție și modernitate. Punerea în acord a comportamentului european cu sistemul de valori al UE se realizează prin perceperea și recunoașterea importanței acestor valori pentru viața individuală. Mai mult, acceptând ca normal și acționând în conformitate cu aceste valori, se crează comportamentul european și, la un nivel mai profund, conștiința și identitatea europeană. Acest tip de recunoaștere și mândrie de a aparține unei comunități extinse crează terenul propice pentru susținerea sincronizării și durabilității structurii europene.

Modelarea bazată pe cunoaștere poate duce la, așa cum se poate discerne și din sinteza interviurilor din prima parte a lucrării, conștientizarea valorilor care se suprapun celor statuate prin Tratatul de la Lisabona și Carta Drepturilor Omului. Se consideră că aceste valori subscriu sensului comun: pace, securitate, bunăstare și sustenabilitate. Este important de reținut că instituțiile formale se întrepătrund cu cele informale și susțin, prin manifestarea actului democratic, neprejudiciat de corupție, menținerea valorilor colective. În aceste condiții, formarea elitelor care să tragă după ele educarea maselor este mult mai eficientă prin intermediul instituțiilor care să susțină învățământul și cultura.

Partea empirică susține concluzia că, prin cunoaștere, educație, schimb cultural direct și cooperare, ca factori ai dezvoltării conștiinței individuale, cetățenii câștigă conștiința identității europene. Acest factor duce la sentimentul de solidaritate, atât de necesar susținerii proiectului comun.

Instituțiile informale sunt necesare, însă nu suficiente în condițiile unor schimbări atât de profunde în structurile economice și sociale pre și post aderare, atât pentru România cât și pentru sistemul Uniunii Europene în ansamblul său.

Dacă tendințele informale, ca frână în sensul integrării și creșterii comune pot fi educate cu ajutorul structurilor formale, deficiențele structurilor formale sau lipsa lor fac ca orice inițiativă la nivel individual, local sau național să fie sortită eșecului iar sistemul comun supus riscului șocurilor externe

sau interne. Lucrarea are în vedere exemple precum lipsa unui sistem fiscal unificat care pune sub semnul întrebării sistemul EMU sau lipsa unui sistem centralizat de luptă împotriva corupției. Disonanța sistemelor de asigurări sociale care să susțină, în fapt, economia bunăstării, inexistența unui sistem unic de certificare energetică, a responsabilității sociale sau ecologice la nivel european fac dificilă manifestarea comportamentelor și exercitarea drepturilor europene doar în baza tratatelor și directivelor aplicate prin instituțiile naționale. În condițiile în care guvernarea europeană nu este posibilă, guvernanta, prin intermediul legislației, ar trebui însoțită de un caiet de bune practici și de monitorizarea procesului de adoptare și implementare. Se consideră că este necesară formarea unei instituții de auditare a implementării, până la ultima verigă, cetățeanul european. Acesta este sensul pe care îl propune prezenta lucrare pentru cadrul instituțional adecvat manifestării, în fapt, a comportamentului european. Altminteri, așa cum se exprimă viitorii tehnocrați ai Europei: ”Pentru ce sortăm noi reziduurile? Ce folos că avem europubele dacă groapa de gunoi este comună și, mai mult, i se dă foc?”

Concluzii:

Autorul consideră că există o nevoie verificabilă de a conștientiza în masă procesul integrării europene pentru sprijinirea proiectului integrării și dezvoltării durabile prin comportamente economice corespunzătoare. Din interviurile empirice realizate și din sistematizarea chestionarelor, se observă faptul că potențialii antreprenori ai României și Europei au o cunoaștere precară a noțiunilor fundamentale de cultură generală a Uniunii Europene dar și antreprenorială. Se consideră că studenții au o viziune insuficient argumentată și viciată despre procesul integrării și despre proiectul comun, din două cauze: lipsa unei pregătiri (cel puțin un curs de specialitate) care să le ofere o argumentație științifică corespunzătoare, pentru a-și putea forma o viziune și pentru a putea extrage un sens care să le motiveze comportamentele; o inflație de informații disparate, adesea incomplete sau viciate calitativ, provenind din mediile de socializare, media, prieteni, și din alte surse informale. O concluzie empirică care va fi modelată și testată econometric într-un studiu ulterior este că, acest deficit de cunoaștere are ca efect un grad mare de scepticism cu privire la beneficiile aduse în viitor de aderarea la Uniunea Europeană. Implicit, apare o înclinație mică sau inexistentă de suport individual prin comportamente voluntare care să provină din urmărirea unor valori sau a unei identități considerate a fi asemănătoare la nivel european. De asemenea, se consideră că există posibilitatea depășirii limitelor educaționale, culturale, legale, morale, psihologice și politice în sensul modelării unui comportament subsumat unei identități comune simțită de cetățenii europeni. Aceasta poate fi realizată printr-o înțelegere mai bună a contextelor și structurilor, prin educarea relațiilor, autodeterminării, respectului, prin asumarea rolurilor și prin referirea permanentă la principiile sensului Europei Comune.

Deși există un sistem de valori recunoscute de respondenți care se dovedesc, atât prin intermediul acestei cercetări statistice cât și în baza rezultatelor Eurobarometer Surveys 2012 și 2014, ca aparținându-le atât lor cât și celorlalți europeni totuși, în lipsa unei conștientizări a unui cadru extins și a unui sens, va fi dificilă adoptarea comportamentelor corespunzătoare. Pentru aceasta e nevoie de sprijin instituțional formal în sensul creării de cunoaștere prin sistemul de învățământ și pentru a oferi suportul de manifestare corespunzătoare a acestor comportamente educate și asumate.

De asemenea, se consideră necesară continuarea anchetei statistice întreprinse pe un eșantion reprezentativ pentru toată populația de studenți din România.

În concluzie, este nevoie să existe atât de consens social, cât și suportul instituțiilor formale. Sistemul european, la fel ca adaptabilitatea și perpetuarea acestuia în contextul șocurilor externe și a presiunilor interne, trebuie sprijinită de stâlpi instituționali centrali și viguroși.

Bibliografie:

1. Bicchieri, C., Muldoon, R., 2014. Social Norms. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Spring 2014 Edition, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/social-norms/>
2. Bologa, G., 2009. Uniunea economică și monetară. Ed. Agora, <http://www.uemprogrameuropean.univagora.ro/arhiva-evenimente/evenim-UEMcarte.pdf>
3. Camerer, C. F., 2002. Behavioral Economics: Past, Present, Future. Division of Humanities and Social Sciences 228-77 Caltech Pasadena, Department of Social and Decision Sciences Carnegie-Mellon University, Pittsburgh, gl20+@andrew.cmu.edu <http://www.hss.caltech.edu/~camerer/ribe239.pdf>
4. Capra, F., 1983. The Turning Point - Science, Society and the Rising Culture. (Ed.) Bantam Books, New York, pp. 431.
5. Capra, F., 1996. The Web of Life-A New Scientific Understanding of Living Systems, (Ed.) Anchor Books, USA, pp. 357.
6. Cooksey, R.W., 2001. What Is Complexity Science? A Contextually Grounded Tapestry of Systemic Dynamism, Paradigm

Diversity, Theoretical

7. Eclecticism. http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/S15327000EM0301_06?journalCode=hzze20#.U_2cqCgtRa8
8. Diltz, R., Halbom, T., Smith, S., 2012. Beliefs: Pathways to Health and Well-Being. (Ed.) Crown House Publishing Limited, 2nd edition, pp. 256.
9. European Commission, "The Development Of European Identity/Identities: Unfinished Business", A Policy Review, Directorate-General for
10. Research & Innovation Directorate B -- European Research Area Unit B.5 -- Social Sciences and Humanities. http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/development-of-european-identity-identities_en.pdf
11. European Commission, 2014. Public Opinion in the European Union – First Results, December 2014, Standard Eurobarometer 82/ Autumn 2014
- TNS Opinion & Social, pp.42, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb82/eb82_first_en.pdf
12. European Commission, 2012. The Values Of Europeans – Report. May 2012, Standard Eurobarometer 77 / Spring 2012 – TNS Opinion & Social, pp. 44, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_value_en.pdf
13. European Commission, 2008. Values of Europeans. November 2008, Eurobarometer 69/ March - May 2008. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb69/eb69_values_en.pdf
14. Field, H., 2012. EU Cultural Policy And The Creation of a Common European Identity", Contemporary European Studies Griffith University. <http://storage.globalcitizen.net/data/topic/knowledge/uploads/2012021411615705.pdf>
15. Gómez-Chacón, I.M., 2003. European Identity. Individual, Group and Society. University of Deusto, Bilbao, 2003. http://www.humanitariannet.deusto.es/publica/PUBLICACIONES_PDF/09%20European%20identity.pdf
16. Grossman, H. I., Kim, M., 1998. Human Capital and Predation: A Positive Theory of Educational Policy. NBER Working Paper No. 6403 Issued in February 1998 NBER <http://www.nber.org/papers/w6403>
17. Halman, L., Sieben, I., Zundert, M., 2011. Atlas of European Values. Trends and Traditions at the turn of the Century. Social Sciences E-Books Online, Collection 2013, pp. 141. <http://www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/home.php>
18. Holling, C.S., 2001. Understanding the Complexity of Economic, Ecological, and Social Systems. Ecosystems, August 2001, Volume 4, Issue 5, pp. 390-405.
19. Iancu, A., 2014. Instabilitatea financiară, ciclurile și rolul instituțiilor, (Ed.) Academiei Române, București, pp. 51.
20. Johansson, J., 2007. Learning To Be (come) A Good European - A Critical Analysis of the Official European Union Discourse on European
21. Identity and Higher Education. Linköping Studies in Arts and Science Dissertation No. 417, pp. 364. <http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:623656/FULLTEXT01.pdf>
22. Jošt Lešer, V., Trunk Širca, N., 2013. Internationalization of Higher Education for Active Citizenship: European Perspective. Management
23. Knowledge and Learning International Conference 2013, Croatia. <http://www.toknowpress.net/ISBN/978-961-6914-024/papers/ML13-473.pdf>
24. Liubov, F., 2014. Universities in constructing of a European identity: an actors or just a tools?, UACES 44th Annual Conference 2014, Cork, Ireland. Panel N B304. <http://www.uaces.org/documents/papers/1401/fadeeva.pdf>
25. Lorca-Susino, M., 2010. The Euro in the 21st Century: Economic Crisis and Financial Uproar. (Ed.) MPG Books Group, pp. 278.
26. Luca, D., 2009. Dilemele comunicării Uniunii Europene, Peste 50 de articole de la 50 de români din Bruxelles și nu numai. Totul despre comunicare. (Ed.) Qual Media, Cluj-Napoca, pp. 360.
27. Marshall, T.H., 1950. Citizenship and Social Class and Other Essays. (Ed.) University Press, Cambridge, pp. 155
28. Mutlu, S., 2011. Development of European consciousness in Erasmus students. Journal of Education Culture and Society No. 2_2011
29. http://www.joedcuso.eu/Content/Issues/2011/02/Articles/4_9.pdf
30. Pisani-Ferry, J., Posen, A. S., 2009. The Euro at Ten: The Next Global Currency. Peterson Institute, pp. 225.
31. Pop, N., Ioan-Franc, V., 2009. Credință și economie: un eseu despre cunoaștere, credință, virtuți și performanță, Ed. Expert, București, pp. 228.
32. Pop, N., Ioan-Franc, V., 2012. Spre o monedă globală – Preliminarii, (Ed.) Expert, București, pp. 490.
- 14 Author name / Procedia Economics and Finance 00 (2015) 000–000
33. Reijers, W., 2014. How to create a European consciousness and avoid its deadlocks. <http://www.aegee.org/how-to-create-a-europeanconsciousness-and-avoid-its-deadlocks/>
34. Ristea A., Ioan-Franc, V., 2004. Cultura și economie – globalizare și identitate culturală. (Ed.) Expert, București, pp.64-95.
35. Romania Initiative Working Group, 2014. Romania's "tipping point"- Advancing Rule of Law, Governance and Public Leadership, Findings of the U.S., July 2014
36. Satir, V., Bammen, J., Gerber, J., & Gomori, M., 1991. The Satir Model: Family Therapy and Beyond. Palo Alto, CA: Science and Behavior Books, pp. 398
37. Schifirneț, C., 2009. Identitatea românească în contextul modernității tendențiale. Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XX, nr. 5–6, București, pp. 461–480.
38. Steinmo, S., 2008. What is Historical Institutionalism?, Forthcoming in Approaches in the Social Sciences, Donatella Della Porta and Michael Keating eds., Cambridge UK: Cambridge University Press.
39. The Schuman Declaration – 9 May 1950, http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_en.htm
40. Turnovec, F., Strielkowski, W., 2012. Advanced Economics of European Integration: Selected issues. Charles University in Prague, Faculty of social sciences, Prague, pp. 127.
41. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Educating for a Sustainable Future, 1997. A Transdisciplinary Vision for
42. Concerted Action, EDP-97/CONF.401/CLD.1. http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_a/popups/mod01t05s01.html
43. Vista, Communicating research on mission in Europe, "The Values of Europe: family, work, society, politics and religion",

Portfolio Activity of

44. Redcliff College. <http://europeanmission.redcliffe.org/vista-communicating-research-and-innovation/the-values-of-europe-family-work-society-politics-and-religion/>

45. Walkenhorst, H., 2008. Constructing the European Identity: Trap or Gap? Limerick Papers in Politics and Public Administration 2008, No.1.

46. http://www.ul.ie/ppa/content/files/Walkenhorst_constructing.pdf
<http://ec>